

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Riigiteaduste instituut

Jüri Lillemets

KODANIKUÜHISKOND: KRIITILINE ÜLEVAADE
MÕÕTMISE MEETODITEST
Bakalareusetöö

Juhendaja: Mihkel Solvak, PhD

Tartu 2012

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Jüri Lillemets
/töö autori nimi/

Sisukord

SISSEJUHATUS	4
1. KODANIKUÜHISKONNA MÕTESTAMINE.....	6
1.1. KODANIKUÜHISKONNA IDEE PÄRITOLU.....	6
1.2. VABAÜHENDUSED EHK KODANIKUÜHISKONNA VORM.....	8
1.3. HEA ÜHISKOND EHK KODANIKUÜHISKONNA NORM.....	9
1.4. AVALIK SFÄÄR EHK KODANIKUÜHISKONNA RUUM	11
1.5. KODANIKUÜHISKONNA MÕJU.....	12
2. KODANIKUÜHISKONNA MÕÕTMISE MEETODITE HINDAMINE.....	14
2.1. MEETODITE ANALÜÜSI ALUSED.....	14
2.2. VÕRDLEV MITTETULUNDUSSEKTORI PROJEKT (CNP)	15
2.3. ÜLEMAAILMNE KODANIKUÜHISKONNA INDEKS (GCSI).....	18
2.4. KODANIKUÜHISKONNA INDEKS (CSI)	23
2.5. NGO JÄTKUSUUTLIKKUSE INDEKS (NGOSI)	28
2.6. ORGANISATSIOONIDE LIIKMELISUSE MÕÕDIK	32
3. KODANIKUÜHISKONNA MÕÕTMISE MEETODITE ÜLDISELOOMUSTUS	33
3.1. KODANIKUÜHISKONNA MÕÕTMISE MEETODITE VÕRDLUS.....	33
3.2. SOOVITUSED EDASPIDISEKS KODANIKUÜHISKONNA MÕÕTMISEKS.....	34
KOKKUVÕTE.....	36
KASUTATUD KIRJANDUS	38
SUMMARY	42

Sissejuhatus

Kodanikuühiskonna mõiste on viimase paarikümne aasta jooksul olnud nii poliitilises retoorikas kui ka akadeemilistes ringkondades äärmiselt populaarne. Selle aja jooksul on kodanikuühiskonna teemal antud välja suur hulk kirjandust ning kodanikuühiskonna tugevdamine on saanud paljude arenguorganisatsioonide oluliseks eesmärgiks. Kui arvesse võtta, et kodanikuühiskonna mõiste on ajalooliselt üsna kõrvaline ja laialivalgud olnud, siis mõjub selline järsk populaarsus isegi mõnevõrra antagonistlikuna (Malena, Heinrich 2007:338). Ilmselt on kodanikuühiskonna idee nii laialdane kasutamine ka üheks põhjuseks, miks seda mõistet tihti paljaks sõnakõlksuks peetakse. Sarnaselt näiteks demokraatia idee paljudele tõlgendustele on ka kodanikuühiskonna puhul tegemist vaidlustatud kontseptsiooniga, millel on suur hulk definitsioone. See on viimasel ajal omandanud mitmeid täiesti uusi tähendusi, olles muutunud näiteks vahendiks demokraatia tugevdamiseks, vaesuse ja ebavõrdsuse vähendamiseks ning korrupsiooni vastu võitlemiseks (Heinrich 2004:1) või tähistades lihtsalt vabatahtlikku sektorit. Ilmselt kõige lihtsam ja seetõttu ka levinum viis kaasajal kodanikuühiskonna nägemiseks ongi selle käsitlemine just vabatahtlike ühendustena või laiemalt kolmanda sektorina. Selles tähenduses on kodanikuühiskonna kontseptsioon kaotanud aga olulise osa oma sisust, jättes kõrvale näiteks sotsiaalsed liikumised (Chandhoke 2007:608), aga ka avaliku arutelu ja poliitilised ideaalid.

Tihti arvatakse isegi, et kodanikuühiskonna mõiste on lihtsalt üks teoreetiline ja abstraktne idee, millel ei ole mingisugust empiirilist seost tegelikkusega ja mida ei ole seetõttu võimalik ka kuidagi mõõta (Malena, Heinrich 2007:339). Kodanikuühiskonna hindamise küsimuse muudab veelgi keerulisemaks asjaolu, et sellele mõistele ei ole lihtne ühest ja üldiselt aktsepteeritavat definitsiooni leida. Seega on kodanikuühiskonna mõõtmise teema selle mõiste populaarsust ja laialivalgudust ning mõõtmise probleemi keerulisust arvestades igati aktuaalne. Teemavaliku muudab asjakohaseks ka tõsiasi, et siinkirjutajal ei õnnestunud leida ühtegi piisavalt põhjalikku kriitilist lähenemist kodanikuühiskonna mõõtmise meetoditele, kui välja arvata mõni pealiskaudne ülevaade (Heinrich 2010:379) või paari meetodi piiratud analüüs (Lyons 2009).

Käesoleva töö eesmärk ongi anda ülevaade sellest, mil viisil on kodanikuühiskonda erinevate meetoditega mõõdetud ja hinnata, kuidas need meetodid sobivad sellise keerulise kontseptsiooni uurimiseks. Seetõttu on töö esimeseks ülesandeks määratleda, kuidas tuleks kodanikuühiskonda objektiivselt ja ammendavalt vaadelda ning sellest lähtuvalt paika panna, mida peaksid erinevad mõõtmise meetodid silmas pidama. Sellele teoreetilisele osale tuginedes on võimalik asuda uurima, mida erinevad meetodid kodanikuühiskonna mõiste puhul hindavad ja kui hästi need selle idee kinni püüavad. Nii on tegemist eelkõige teoreetilise lähenemisega. Kirjeldatud ülesandepüstitusest lähtub ka töö ülesehitus, mis põhineb kolmel peatükil. Esimene peatükk annab ülevaate kodanikuühiskonna ajaloost, milles on olulisi nüansse selle mõistmiseks, ja paneb paika teoreetilised lähtepunktid, mille alusel uurida selle nähtuse mõõtmise meetodeid. Nende analüüs leiab meetodite kaupa aset teises peatükis. Selle alusel toimub kolmandas peatükis erinevate meetodite üldine iseloomustamine ja omavaheline võrdlemine.

Kodanikuühiskonna mõtestamise aluseks esimeses peatükis ja hiljem meetodite analüüsimiseks on võrdlemisi suur hulk teoreetilist materjali. Teoreetilise osa raamistikuks ja meetodite hindamise lähtepunktiks on Michael Edwardsi poolt kirjeldatud nägemus kodanikuühiskonnast (Edwards 2011:7,11), mis suudab ilmselt kõige paremini selle kõiki ilminguid haarata. See on ka põhjuseks, miks just antud lähenemine töös rakendamist leiab. Töös analüüsitakse olulisimaid meetodeid, mis mingil määral kodanikuühiskonna mõõtmisele suunatud on. Käesolevast tööst on välja jäetud kaks meetodit, mida võib samuti kasutada kodanikuühiskonna mõõtmiseks. Nendeks on LSE ülemaailmne kodanikuühiskonna indeks (*LSE's Global Civil Society Index*), mis uurib riikide kodanikuühiskondade osalemist nn. ülemaailmses kodanikuühiskonnas ja Pippa Norrisi sotsiaalse kapitali indeks (*Pippa Norris' Social Capital Index*), mis mõõdab ühiskondade sotsiaalset kapitali, mitte aga otseselt kodanikuühiskonda (Heinrich 2010:379). Nagu eelnevalt mainitud, siis kodanikuühiskonnal on väga palju erinevaid definitsioone, ent reeglina kiputakse seda nägema kolmanda sektori tähenduses. Seetõttu võib oletada, et ka käsitletavat meetodit mõõdavad kodanikuühiskonna puhul eelkõige vabauhendusi ja jätavad tähelepanuta selle nähtuse teised ilmingud.

1.Kodanikuühiskonna mõtestamine

1.1.Kodanikuühiskonna idee päritolu

Kodanikuühiskonda on üritatud mõtestada sama kaua kui on tegeletud poliitika uurimisega. Selle üheks tõestuseks on asjaolu, et kodanikuühiskonna mõiste pärineb antiikajast, mil sellele viitas termin *koinonia politike* või ka *societas civilis*. Antud sõna tähistas tolleaegses kontekstis vabatahtlikku poliitilist ühendust, millel oli ühine eesmärk (Bartelson 2006:377). Nii nagu kollektiivsed hüved ja eesmärgid iseloomustavad peaaegu kogu antiikaegset poliitilist kultuuri, oli ühiskondlikkus oluline ka kodanikuühiskonna puhul, mis kõige laiemas mõttes tähendas kogu poliitilist kogukonda. Aristoteles mõistis aga, et inimesed elavad erinevates sfäärides ja tegutsevad mingitel teatud põhjustel. Kuigi inimesed omavad erinevaid vourusi ja eesmärke, ei olnud Aristotelese arvates siiski olemas mingisugust erahuvil põhinevat erasfääri ja kodanikuühiskond põhines eelkõige kodanike üllal tegutsemisel (Ehrenberg 2011:16). Kodanikuühiskonna mõiste leidis aga uue tähenduse Cicero käsitluses, kelle jaoks oli see organiseeritud avalik võim, mis peaks kaitsma riiki sisemiste ja välimiste vaenlaste vastu. Vabariiklikus traditsioonis oligi kodanikuühiskonna idee seotud mõistlikkuse, õigluse ja millegi isiklikuga, ent jäi siiski tugevalt seotuks kodanikuks olemisega (Ehrenberg 2011:17). Seega peeti antiikajal kodanikuühiskonda eelkõige poliitilise võimu teostamise vahendiks, mis ei olnud aga riigist selgelt eristunud.

Kodanikuühiskonnast hakati laiemalt rääkima alles 18. sajandil, mil Euroopas valitsesid absolutistlikud riigid ja oli valgustusajastu. See oli soodne olukord liberaalsete ideede tekkimiseks. Kaasaegsele kodanikuühiskonna teooriale pani aluse John Locke, kelle arvates pidi riik kaitsma inimeste majanduslikke vabadusi, kuna majandusjõud suudavad ise kodanikuühiskonda juhtida. Mõnevõrra kaugemale läks John Smith, käsitledes kodanikuühiskonda riigist lahus oleva sfäärina, kus inimesed püüdlevad oma erahuvide poole. Mõlema meelest oli kodanikuühiskonda koos hoidvaks jõuks aga pigem inimeste tegevus majandusel kui poliitikas (Ehrenberg 2011:20-21). Sellise majandustegevusele suunatud erasfääri tekkimine oli aga üheks põhjuseks, miks kodanikuühiskond eraldus riigist. Viimase protsessi puhul on paljud autorid tähelepanu

juhtinud ka avalikkuse sfääri kujunemisele, mis oli seotud näiteks kohvikute, klubide, salongide ja kirjandusühingute ilmumisega (Fine, Harrington 2004:342). Inimestel oli nüüdsest koht, kus väljaspool riigi pilku ja perekonda vahetada ideid mitmetel teemadel. See võimaldas inimestel oma seisukohti kujundada ja luua avalik arvamus, mis oli mingil määral võimeline mõjutama ka riigi valitsemist. Samuti võis see olla üheks sel perioodil aset leidnud kolme sfääri eristumise põhjuseks, kus kodanikuühiskond oli perekonna ja riigi vahel (Ehrenberg 2011:21). Sellega oli kodanikuühiskond seostatud ühest küljest inimeste vaba majandustegevusega, teisalt vaba mõttevahetusega ning leidnud oma koha pere ja riigi vahel.

Kaasaegse huvi aluseks kodanikuühiskonna vastu on kõige tõenäolisemalt 1980-ndatel Ida-Euroopas aset leidnud poliitiline kriis. Seda on käsitletud ka kui kodanikuühiskonna vastuseisu riigile, mis üritas igal võimalusel inimeste ellu sekkuda ja ei allunud kuidagi rahva poolsele juhtimisele (Ehrenberg 2011:23). Sellises olukorras hakkasid inimesed looma mingisugust vaba ala, mida iseloomustasid sotsiaalne organiseerumine, isetegevus ja vastastikune solidaarsus. Taoline protsess viis tugeva poliitilise liikumise tekkimiseni, mis vastandas ennast riigile ja taotles selle võimu piiramist. Kodanikuühiskond muutus peamiselt poliitilise sisuga nähtuseks (Chandhoke 2007:610). See ei olnud enam vaikne mõtete vahetamine ega tagasihoidlik ja vabatahtlik tegevus nagu varem, vaid tugev ja ennast nähtavaks tegev poliitiline jõud, mis üritas riiki demokraatlikumaks ja efektiivsemaks muuta. Pakkudes poliitilise osaluse ja kodanikuväärtuste au sisse tõstmist, oli uut moodi kodanikuühiskond eeskujuks ka Lääne-Euroopale, kus kodanikud olid muutunud passiivseteks ja kus puudus ühistegevus ning usaldus (Chandhoke 2007:612). Nii ei ole sugugi üllatav, et sellises tähenduses on kodanikuühiskonnast saanud demokraatia, pluralismi, arengu ja paljude teiste tunnustatud ideedega kaasas käiv mõiste.

Sarnaselt näiteks demokraatia ideega on ka kodanikuühiskond muutunud üsna hägusaks mõisteks. Seetõttu on kodanikuühiskonna käsitlemiseks oluline üheselt määratleda, mida see mõiste endas kätkeb ja mida mitte. Üsna hästi võimaldab kodanikuühiskonda mõista Michael Edwardsi välja toodud kolm nägemust, mille järgi võib seda käsitleda kui osa ühiskonnast, ühte ühiskonnatüüpi või siis kodanikutegevuse ruumi ja lisaks

tuleks arvestada ka selle saavutustega (Edwards 2011:7,11). Loomulikult on kodanikuühiskonda ka paljudel teiste definitsioonide ja käsitluste kaudu mõtestatud. Seda võib jagada näiteks normideks, võrgustikeks ja ressursideks (Tusalem 2007:364) või eristada institutsionaalset või kvalitatiivset külge (Persell et al 2001:206). Enamikel juhtudel on võimalik need lähenemised aga Edwardsi neljale dimensioonile taandada. Seetõttu leiab järgnevas peatükis ka kodanikuühiskonna mõiste lahti mõtestamine Edwardsi jaotuse kontekstis.

1.2. Vabaühendused ehk kodanikuühiskonna vorm

Kuna sõna „kodarikuühiskond“ kuulub vaidlustatud mõistete hulka, siis on seda erinevates käsitlustes ka väga mitmel viisil defineeritud. Nii võib kodanikuühiskonda käsitleda kui igasugust kodanike tegevust ühiskonnas ja sellisel juhul kuulub kodanikuühiskonna mõiste alla iga kollektiivseid huve esindav ühendus (Tusalem 2007:363). Teisel juhul võib kodanikuühiskonnaks pidada seda osa ühiskonnast, mis on riigist lahus. Viimase näite puhul kuuluvad kodanikuühiskonna alla kõik mitte-riiklikud institutsioonid, mis ei ole vägivaldsed, korraldavad enda tegevust ise ja on pidevalt seotud teiste institutsioonidega (Keane 2011:461). Samuti võib kodanikuühiskonda mõista kui ametlike ja mitte-ametlike organisatsioonide kooslust, mis on väljaspool riiklike struktuure, ei tegutse äri- ega peamiselt erahuvide nimel ning mis on vabatahtlikud (Petrella 2009:28). Kuigi need on vaid üksikud näited väga paljudest lähenemistest kodanikuühiskonna ideele, siis iseloomustavad need üsna hästi kõige tavapärasemat lihtsustatud arusaama kodanikuühiskonnast, mille järgi moodustavad selle kõik vabatahtlikud organisatsioonid.

Tegelikult on see ainult üks mitmest kodanikuühiskonna tahust. Sellise lähenemise juured peituvad tõenäoliselt 18. sajandis, mil riigist hakati eristama erasfääri, mis ajapikku omandas pigem mitte-majandusliku tähenduse ja hõlmas kodanike tegevust, mis polnud otseselt seotud riigiga. Seega võib kodanikuühiskonna vorme kaasaegsemas kontekstis käsitleda ka kui kolmandat või mittetulundussektorit, mis hõlmab just vabatahtlikkusel põhinevaid organisatsioone. Eristudes seega nii avalikust kui ka erasektorist, järeldub et kodanikuühiskond on eraldiseisev nii riigist kui ka turust ja ei

hõlma nende alla kuuluvaid ühendusi (Smith 2010:29). Samuti viidatakse vabatahtlikele organisatsioonidele tihti kui mitte-riiklikele organisatsioonidele ehk NGO-dele, rõhutades asjaolu, et tegemist on ühendustega, mis ei kuulu riiklike institutsioonide hulka, hõlmates sealjuures aga näiteks poliitilisi erakondi (Carothers, Brandt 1999-2000:19). Seega võiks kodanikuühiskonda vormina käsitledes mõista seda ühe osana ühiskonnast, mis põhineb vabatahtlikkusel ja ei kuulu riigi struktuuride ega turu hulka.

Selline lähenemine kodanikuühiskonnale võib osutada aga keeruliseks ja kätkeada endas mitmeid ohte. Kodanikuühiskonna puhul ei ole oluline ainult see, kui palju on vabatahtlikke organisatsioone või kuidas need toimivad, vaid pigem see, kuidas need omavahel nn. ökosüsteemina suhestuvad ja nii üksteist toetavad (Edwards 2010:8). Seda on aga üsna keeruline uurida. Peale selle tuuakse tihti välja, et kodanikuühiskonna alla kuuluvad kõik vabatahtlikud ühendused, sealhulgas näiteks perekond, usulised organisatsioonid, sotsiaalsed liikumised, korteriühistud, kogukondlikud ühendused, ametiühingud ja erinevad vabatahtlike grupid (Persell et al 2001:206). Enamasti kiputakse aga unustama, et kõik vabatahtlikud organisatsioonid ei tegutse tingimata üllaste eesmärkide nimel (nt. maffia) ja võivad seada eesmärgiks ka oma liikmete majanduslikud huvid (nt. ametiühingud) (Carothers, Brandt 1999-2000:21). Seega ei pruugi olla tegemist ühendustega, mis tingimata kodanikuühiskonna kui normatiivse nähtuse huvides tegutseksid.

1.3.Hea ühiskond ehk kodanikuühiskonna norm

Paljudes kodanikuühiskonna definitsioonides on pööratud tähelepanu selle mõiste normatiivsele küljele, rõhutades muuhulgas kodanike individuaalsete vooruste ja hoiakute olulisust (Jamal 2010:12). Kuna kodanikuühiskonna idee pärineb Vana-Kreekast, siis on antud kujul ilmselt tegemist ka selle kontseptsiooni kõige vanima tähendusega, kuna tolleaegses ühiskonnas olid olulised kollektiivsus ja kodanikuvoorused, mille kaudu mõtestati ka kodanikuühiskonda. See vaatenurk tähistab teatud tüüpi ühiskonda, milles inimesed soovivad elada ja see väljendub normides, väärtustes ja saavutustes, mida nad peavad olulisteks (Edwards 2010:8). Seega on tegemist otsekui mingisuguse ideaaliga, mille poole kogu ühiskond peaks püüdlema.

See on ka taolise lähenemise kitsaskoht, kuna äärmiselt keeruline on leida tervele ühiskonnale ühist hüve. Vastuolusid ei tekita ainult äärmuslikud ideoloogiad, vaid ka kompromissid igapäevasemates küsimustes nagu näiteks valik puhta õhu ja madalate kütusekulude vahel (Carothers, Brandt 1999-2000:21). Samuti kritiseeritakse sellist lähenemist positivistlikust seisukohast, rõhutades et tegelikkuses on ühiskonnas lai plejaad vägagi erinevaid osalejaid, kel kõigil on oma roll ja ei tohiks jätta kõrvale näiteks ebademokraatlike ühendusi (Malena, Heinrich 2007:341).

Teisalt on kodanikuühiskonnal toimimiseks mingisuguseid norme ikkagi vaja. Nii tuuakse tihti näiteks 1930-nendate Saksamaa, kus oli küll palju eriala- või kultuuriühendusi ja vilgas vabatahtlik tegevus, ent hoolimata sellest ei suudetud ära hoida mitte-demokraatlike jõudude võimule tulekut, mistõttu kodanikuühiskond hääbus (Carothers, Brandt 1999-2000:21). Seega peaks kodanikuühiskond ikkagi põhinema teatud normidel, kuna vastasel juhul ei ole see elujõuline. Välja võib tuua kolm vaidlustatud kodanikuühiskonna põhiväärtust, milleks on tsiviliseeritus, pluralism ja võrdsus (Edwards 2010:9). Kõik nimetatud väärtused on tegelikult ka iseloomulikud kodanikuühiskonnale kui vabale ruumile. Tsiviliseeritus tähendab viisakust, austust, tolerantsust ja nende poole püüdlemist (Eliasoph 2011:220) ja vähendab seega ühiskonnas teravaid konflikte nagu ka pluralism ja võrdsus. Samuti võimaldavad need väärtused tegutseda paljudel erinevatel ühendustel vaba ruumi moonutamata ja leida see, mida võiks pidada pikemas perspektiivis kõigi ühiskonna liikmete ühiseks eesmärgiks. Kõik see peaks tagama kodanikuühiskonna vaba arengu.

Sellest tuleneb ka normatiivse lähenemise paradoks. Ühest küljest on see ettekirjutav, pöörates tähelepanu sellele, milline peaks kodanikuühiskond olema, teisalt rõhutatakse ka sellele omast mitmekesisust ja erinevuste sallimist. Ilmselt on see vastuolu ka üks põhjusi, miks kodanikuühiskonna teoreetikud üksteise lähenemisi sageli kritiseerivad (Malena, Heinrich 2007:341). Peale pluralismi on kodanikuühiskonnale omistatud ka teisi vastuolu tekitavad väärtusi ja norme nagu näiteks usaldus ja sellega seotud sotsiaalne kapital. Sotsiaalne kapital tuleneb tegevusest erinevates ühendustes, aga ka perekonna- ja sõprussidemetest. See tekitab usaldust ja ka vastupidi, usaldus soodustab sotsiaalse kapitali tekkimist. Kõik see kokku peaks viima koostööni ja ühiste huvide

tekkimiseni, millel on kodanikuühiskonna arengu puhul määrav roll (Persell et al 2001:207). Vähemalt selline on teooria. Tegelikult on uuringud tihti näidanud, et vabatahtliku tegevuse ja usalduse ning kodanikuühiskonna ja sotsiaalse kapitali vahel otsene seos peaaegu et puudub. Samas on see märgatav makrotasandil, mis näitab, et seos on keerulisem ja võib seisneda institutsioonide tegevuses (Newton 2001:207,211). Seega võib sotsiaalne kapital olla siiski tinglikult üks kodanikuühiskonna indikaatoritest.

1.4.Avalik sfäär ehk kodanikuühiskonna ruum

Ilmselt kõige harvemini osatakse kodanikuühiskonda tajuda ruumi tähenduses. Siiski nii mõnelgi juhul defineeritakse seda mõistet just nimelt kui areeni, kus toimub poliitiline osalus ja nähakse kodanikuühiskonda selle osaluse soodustajana (Jamal 2010:12). Selline lähenemine on siiski äärmiselt oluline, sest ilma ruumi poolt pakutavate mehhanismide ja võrgustiketa oleks kodanikuühiskond lihtsalt üks süsteemitu hulk vabatahtlikku tegevusi ning seda iseloomustavaid uskumusi nagu eelnevalt kirjeldatud. Ruumi tähenduses pakub kodanikuühiskond aga võimalust erinevate sihtidega ühendustel üksteisega läbi käia, diskuteerida ja seeläbi luua ühine arusaam avalikust huvist (Edwards 2010:10). Selline erinevate huvide nähtavale toomine, nende sünteesimine ja selle tulemusena mingisuguse ühise huvi loomine on üks olulistest kodanikuühiskonna funktsioonidest. See protsess võimaldab kaasata riigivalitsemisse suuremal hulgal inimesi ja pakub nende ühendamise teel ka võimaluse üksikisiku hääl kuuldavaks teha. Võiks öelda, et avalik ruum on see, mis ühendab kodanikuühiskonna vormi ja normi ning annab sellele mingisuguse väljundi.

Kodanikuühiskond on ruumi tähenduses tugevat seotud avaliku arvamusega ja seetõttu võib ka selle ilmumist näha koos avalikkuse sfääri tekkimisega. Kaasajal on aga märksa enam kohti, kus seda märgata võib. Nii on üheks oluliseks kohaks, kus kodanikuühiskond esineb, muutunud meedia. Ajakirjandusest, raadiost ja televisioonist, ent üha enam ka internetist on saanud avaliku arvamuse kujunemise keskpunkt (Calhoun 2010:317). Kindlasti tuleks kodanikuühiskonda kui ruumi vaadelda aga laiemas mõttes, kuna paljude arvamuste kohaselt moodustab see suure osa ka erasfäärist

ja mängib keskset rolli kahe nimetatud sfääri vahel (Sales 1991:307). Seetõttu kuulub kodanikuühiskonna alla antud tähenduses ka pere- või sõpruskond, kus leiab aset mõttevahetus, aga veelgi olulisemad on sellest küljest erinevad vabatahtlikud ühendused, mis koondavad inimesi mingi tunnuse põhjal ja tegutsevad tihti üldise huvi nimel. Kodanikuühiskonna kui ruumi moodustavad seega kõik institutsioonid, kus toimub avaliku arvamuse ja mingisuguse ühise huvi kujundamine, ent olulisimaks võib pidada meediat, kus see tegevus haarab kõige rohkem inimesi.

Seega on just kodanikuühiskond üheks mehhanismiks, mille abil luuakse avalikku huvi ja eriti olulist osa etendab see antud huvi ellu viimisel kas siis otse või valitsemise mõjutamise teel. Seda võivad takistada aga mitmed asjaolud. Kuna kodanikuühiskond saab olla tugev ainult süsteemis, kus tunnustatakse arvamuse- ja kogunemisvabadust (Sales 1991:307-308), siis sõltub kodanikuühiskond ruumi tähenduses suurel määral mingis süsteemis kehtivatest poliitilistest ja sealhulgas ka ajakirjandusvabadustest. Kuigi need vabadused on üha suuremate inimhulkadeni jõudmas, võib teisalt täheldada nn. avalikkuse allakäiku, mis on seotud turumajandusest tulenevate individualistlikke väärtuste levikuga. See pärsib aga vabatahtlikku ja kollektiivset tegutsemist (Edwards 2010:11). Kindlasti on selline tendents seotud ka asjaoluga, et inimestel ei ole tihti huvi tegelda probleemidega, vaid jääda selle asemel lootma aktiivsematele kodanikele (nn. *free-rider* probleem) (Fine, Harrington 2004:348). Seega määrab kodanikuühiskonna ruumi tugevuse lisaks vabadustele ka see, kui aktiivselt osalevad inimesed kollektiivsetes tegevustes ja avaliku huvi kujundamises.

1.5.Kodanikuühiskonna mõju

Kolm eelnevalt vaadeldud kodanikuühiskonna käsitlemise viisi annavad küll hea ülevaate antud mõiste erinevatest ilmingutest, ent need ei võimalda hinnata, milline on kodanikuühiskonna mõju ühiskonnale laiemalt. Just nimelt seda, mil viisil mõjutavad näiteks kolmanda sektori ühendused ja avalikus sfääris toimuv inimeste elusid ja ühiskonda laiemalt, võib pidada kodanikuühiskonna üheks olulisimaks omaduseks, mida on erinevatel põhjustel aga äärmiselt vähe uuritud (Edwards 2010:11). Antud küsimus on eriti oluline kodanikuühiskonna mõõtmise kontekstis, kuna

kodanikuühiskond ei peaks olema niivõrd asi iseeneses kuivõrd vahend mingite ühiste eesmärkide saavutamiseks. Ajalooliselt on ühiste sihtide saavutamine olnud kodanikuühiskonna üks kesksemaid tunnuseid (Bartelson 2006:377). Kodanikuühiskonna mõju hindamise muudavad keeruliseks mitmed asjaolud. Esiteks on keeruline piiritleda kodanikuühiskonna eesmärke ehk neid nähtusi, mille põhjal mõju hinnata. Teiseks on kodanikuühiskonna tegevuse mõju äärmiselt pikaajaline ja on raske hinnata, millal mõju avaldub (Benjamin 2010:646). Kolmandaks ei ole lihtne antud tegevuse ja eesmärkide vaheliste põhjuslikke seoste määratlemine, mis on mõju hindamiseks tahes-tahtmata vajalik, ent tõenäoliselt ka kõige keerulisem ülesanne. Nii tuleks kodanikuühiskonna mõõtmisel kindlasti arvestada ka selle mõjuga ühiskonnale laiemalt, ent sealjuures on oluline silmas pidada mõju hindamisega kaasnevat probleeme.

2.Kodanikuühiskonna mõõtmise meetodite hindamine

2.1.Meetodite analüüsi alused

Antud peatükis leiavad käsitlemist olulisemad meetodid, mis on suunatud kas kodanikuühiskonna mõõtmiseks tervikuna või selle teatud ilmingute hindamiseks. Selle tulemusena selgub, millised on erinevate meetodite tugevused ja nõrkused ning kui hästi sobivad need kodanikuühiskonna mõõtmiseks. Analüüsi aluseks on eelmises peatükis paika pandud teoreetiline raamistik, millest lähtuvalt peaks igakülgne kodanikuühiskonna mõõtmise viis arvesse võtma selle nelja külge, milleks on vorm, norm, ruum ja mõju.

Kodanikuühiskonna vormina käsitlemisel on kõige olulisem kolmanda sektori organisatsioonide täpne piiritlemine. Tuleks lähtuda sellest, et need ühendused ei kuuluks suuremas osas avaliku ega erasektori hulka, põhineksid mingil määral vabatahtlikkusel ja arvestada tuleb ka organisatsioonidega, mis ei tegutse üllaste eesmärkide nimel ja seavad oma eesmärgiks mingil määral majanduslikud huvid. Sealjuures tuleb silmas pidada ka nende organisatsioonide omavahelisi suhteid. Kodanikuühiskonna kui normi mõõtmisel tuleks vaadelda ühiskonnas levinud väärtusi ja aluseks võtta sellised omadused, mis langevad kokku kodanikuühiskonna mõiste olemusega. Peamisteks sellisteks väärtusteks on näiteks tolerantsus, pluralism ja võrdsus, ent lisaks on olulised kollektiivse käitumise ilmingud, mida aitab hinnata sotsiaalne kapital. Kodanikuühiskonna mõõtmiseks ruumi mõttes tuleks arvesse võtta erinevad avaliku sfääri toimimise kanalid, mille kaudu mõttevahetus toimub ja piirangud, mis avalikku arutelu takistada võiksid. Silmas tuleks pidada ka avaliku ruumi aktiivsust, mis on mõnevõrra seotud väärtustega. Kodanikuühiskonna mõju hindamisel on oluline määratleda selle eesmärgid ja põhjuslikud seosed kodanikuühiskonna ilmingute ja sihtide vahel.

Meetodite analüüsimine leiab antud töös enamikel juhtudel aset kolmes osas. Esiteks on oluline kontseptualiseerimine (*conceptualization*) ehk see, kuivõrd täpselt mingi meetod kodanikuühiskonna mõistet haarab. Kontseptsiooni mõtestamisel on kaks peamist ohtu.

Maksimalistliku definitsiooni puhul haaratakse mõistesse liiga palju näitajaid, mistõttu nähtuse mõõtmine ei anna objektiivset tulemust. Teine äärmus on minimaalse definitsiooni kasutamine, mille tulemusena ei püüa meetod nähtust kinni ja on enamikel juhtudel kallutatud mõiste mingi külje mõõtmisele (Munck, Verkuilen 2002:9). Järgmise sammuna hinnatakse seda, kuidas meetodid kodanikuühiskonna mõõtmist operatsionaliseerivad (*operationalization*) ehk milliste näitajate järgi need kodanikuühiskonda mõõdavad. Operatsionaliseerimisel on ohuks mõnes näitajate kategoorias üleliigsete näitajate (*probleem of conflation*) või siis vastupidiselt liiga väheste näitajate kasutamine (*probleem of redundancy*), mistõttu kategooria jääb puudulikuks (Munck, Verkuilen 2002:14). Viimaseks hinnatakse enamike meetodite puhul andmete agregeerimist (*aggregation*) ehk seda, kuidas meetodid mõõtmise tulemused mingiks väljundiks muudavad.

Erinevate külgede hindamise väljundiks on tabel, mis iseloomustab, kuidas jagunevad vastava meetodi näitajate grupid käsitletud nelja dimensiooni vahel. Nii jõutakse ülevaateni sellest, millisest küljest mingi meetod kodanikuühiskonda vaatleb ja kuivõrd suudab see oma hinnangus kõiki nelja eelpool mainitud dimensiooni hõlmata.

2.2. Võrdlev mittetulundussektori projekt (CNP)

Üks esimesi katseid täita lünk teadmistes kodanikuühiskonna, täpsemalt kolmanda sektori ulatuse ja struktuuri kohta, oli „Võrdlev mittetulundussektori projekt“ (*Comparative Non-profit Sector Project* ehk CNP). See esialgu 13 mitmes maailma paigas asuvat riiki hõlmav ja küllaltki ambitsioonikas projekt sai alguse juba 1991. aastal (Salamon et al 2003:3-4). Seega on pikaajaline tegevus võimaldanud sellel üsna põhjalikult oma uuringumeetodeid täiustada, ent samas pandi projekti põhisuundumused paika ajal, mil kaasaegne kodanikuühiskonna kontseptsioon oli alles tekkimas. Nüüdseks on sellele on seatud mitmeid eesmärke, millest kodanikuühiskonna mõõtmise puhul on olulisim sellele vastava sektori ulatuse, struktuuri, rahastamise ja rolli dokumenteerimine (Salamon et al 2003:4). Kuna projekti algusaastatel oli kolmas sektor veel üsna vähe mõtestatud nähtus, siis sai selle üheks ülesandeks ka mittetulundussektori kohta ühise definitsiooni ja mõõtmisviisi loomine, mida erinevates

riikides rakendada (Lyons 2009:74). Seega ei ole tegemist projektiga, mille põhisuunitlus oleks kodanikuühiskonna igakülgne uurimine, ent sellest hoolimata tegeleb see kolmanda sektori kui kodanikuühiskonna ühe osa mõõtmisega.

Valim

Nagu seisab projekti nimes, siis on tegemist on võrdleva lähenemisega ja sellest lähtub ka juhtumite valim. Valimi koostamisel on lähtunud eesmärgist kaasata riike, mis erineksid üksteisest selliste tunnuste poolest, mis võiksid viia ka erinevusteni mittetulunduslikus tegevuses. Täpsemalt võetakse arvesse majanduslik areng, sotsiaalkulutused, seadusandlus, sotsiaalsed ja kultuurilised erinevused ning ajalugu. Väidetavalt valim ka kõiki selliste erinevustega riike hõlmab (CCSS 2). Samas domineerivad 35 riigist koosnevas valimis selgelt Euroopa riigid (kokku 17) ning paljude Aasia riikide seast on esindatud vaid Iisrael, Pakistan, Lõuna-Korea, Jaapan ja Filipiinid (Salamon et al 2003:5). Aasias asuvad riigid erinevad aga nii ülejäänud maailmast kui ka üksteisest oluliselt kultuuriliselt ja ajalooliselt. Kuigi antud valim hõlmab tõepoolest kõiki maailmajagusi, siis ei pruugi anda selle orienteeritus suurel määral Euroopa riikidele täiesti objektiivset nägemust kogu maailma kolmandast sektorist, mis on aga projekti üks eesmärkidest.

Kontseptualiseerimine

Üheks CNP olulisimaks ülesandeks on mittetulundus- või vabatahtliku sektori defineerimine, et seda oleks võimalik üldse kuidagi mõõta. Selleks on otsustatud lähtuda viiest omadusest, mis peegeldavad sektori ülesehitust ja tööpõhimõtteid. Kolmandasse sektorisse kuuluvad organisatsioonid peavad selle käsitluse järgi olema (1) organiseeritud, st. omama kindlat struktuuri, eesmärgi ja tegevusi, (2) peavad eristuma riigi struktuuridest, (3) ei tohi tulust oma liikmetele jaotada, (4) peavad enda tegevust ise juhtima ja (5) olema vabatahtlikud (CCSS 2-3). Ühest küljest peegeldub sellises selgelt piiritletud lähenemises hästi mittetulundussektori eristatus riigist ja majandusest, teisalt jätab see teatud organisatsioonid (nt. majanduslike eesmärkidega elamuühistud) vaatlusalusest sektorist välja, mida tõdevad käsitluse autorid isegi (Salamon et al 2003:8). Samuti muudab antud lähenemise teatud mõttes vastuoluliseks fakt, et üle poole kolmandas sektoris tegutsevatest inimestest on palgalised töötajad

(Salamon et al 2003:16) ja osa organisatsioonide vahenditest pärinevad ka riigi toetustest. Seega ei ole kolmas sektor antud tähenduses täielikult vabatahtlik ega riigist sõltumatu.

Operatsionaliseerimine

Kolmanda sektori mõõtmiseks kasutab antud meetod üsna mitut näitajat, mis peaksid ilmestama eelkõige sektori ulatust ja sissetulekuallikaid. Nende näitajate hulka kuuluvad (1) vabaühenduste jooksvad kulud, (2) kõik töötajad tööaja järgi, (3) vabatahtlike hulk tööaja järgi ja (4) tulud, mis sisaldavad makse, riigi toetust ja annetusi (CCSS 6-7) ning lisaks sellele arvestatakse töötajaid ka (5) peamise tegevusala järgi (Salamon et al 2003:23), kuigi peamine rõhk on siiski pigem majanduslikel näitajatel. Selline lähenemine annab teatud mõttes objektiivsema pildi kui lihtsalt organisatsioonide arvestamine nende arvu või töötajate hulga järgi, kuna nende suurus ja tähtsus võib oluliselt varieeruda. Samas võimaldaks organisatsioonide hindamine nende suuruse järgi teha ka üldisemaid järeldusi kolmanda sektori kohta. Nii on antud projekti raames erinevad riigid sotsiaal-poliitilistel alustel ka piirkondadeks jaotatud (Salamon et al 2003:37). Sellisele jaotusele ja ka lähenemisele üldiselt on ette heidetud liigset keskendumist majandusele ning makronäitajate kasutamist, mille asemel tuleks vaadelda kolmandat sektorit rohkem lähtuvalt organisatsioonidest endast, kuna sel juhul võivad tulemused olla radikaalselt erinevad (Neumayr 2009:190).

CNP ei koonda mõõtmise tulemusi üheks näitajaks, seega ei ole võimalik selle puhul ka andmete agregeerimist hinnata. CNP rõhuasetusi kodanikuühiskonna mõõtmisel iseloomustab allolev tabel 1. Selle järgi on CNP kodanikuühiskonna käsitlemisel üsna piiratud, kuna läheneb sellele mõistele ainult vormi tähenduses ja sedagi lähtuvalt peamiselt majanduslikest näitajatest. Kuigi esialgu oli projekt suunatud vaid kolmanda sektori uurimisele, siis hiljem üritati seda ka otsestelt kodanikuühiskonna mõõtmise vahendina kasutada (Lyons 2009:75) ja sellises käsitluses ei ole see väga objektiivne. Sellest hoolimata annab antud raamistik palju olulist infot kolmanda sektori kohta.

Tabel 1. CNP näitajate jaotumine nelja kodanikuühiskonna dimensiooni vahel. (Autori arvutused lk 17 andmete alusel)

VORM	NORM	RUUM	MÕJU
1)Vabaühenduste jooksvad kulud; 2) kõik vabaühenduste töötajad tööaja järgi; 3)vabatahtlike hulk tööaja järgi; 4)vabaühenduste tulud, mis sisaldavad makse, riigi toetust ja annetusi; 5)töötajad peamise tegevusala järgi.	-	-	-

2.3.Ülemaailmne kodanikuühiskonna indeks (GCSI)

Eelnevalt käsitletud projektiga on suurel määral seotud ka ülemaailmne kodanikuühiskonna indeks (*Global Civil Society Index* ehk GCSI), millele pandi alus aastal 2002, mil kodanikuühiskonnale hakati võrdleva poliitika kontekstis üha enam rõhku panema. Seos CNP-ga seisneb asjaolus, et suurem osa indeksi koostamisel kasutatavatest mõõdikutest pärineb just CNP kogutud andmetest ja sellest tulenevalt on peamine rõhk samuti kolmanda sektori näitajatel. Seda põhjendatakse argumendiga, et kuigi kodanikuühiskonna piirid põhjustavad palju vaidlusi, siis suhteliselt üksmeelne nägemus valitseb selle keskse idee osas, mille järgi kodanikuühiskonna moodustab inimeste eraalgatusel põhinev ühistegevus (Lyons 2009:79). Kuigi indeksi valimi moodustavad need samad 34 riiki, mis CNP puhul, on tegemist mõnevõrra teistsuguse käsitlusega, kuna osa indeksi andmetest on pärit ka teistest allikatest ja teisiti agregeeritud (Salamon et al 2004:77), mistõttu võimaldab see ühe konkreetse näitaja alusel riike kogu kolmanda sektori järgi võrrelda.

Kontseptualiseerimine

Nagu mainitud, siis lähtub indeks kodanikuühiskonna defineerimisel ainult kolmandat sektorit iseloomustavatest näitajatest. Seetõttu on kodanikuühiskond antud käsitluse järgi põhimõtteliselt sünonüümne eraalgatuslike organisatsioonidega, mille eesmärgiks peaks olema ühise huvi saavutamine. Neid organisatsioone määratletakse samal viisil nagu CNP puhul (Salamon et al 2004:65-66). Siiski ei saa seda lähenemist kodanikuühiskonnale käsitleda päris nii nagu nimetatud projekti, kuna antud indeks üritab hinnata kogu kodanikuühiskonda. Seetõttu võib GCSI-le ette heita liigset keskendumist kodanikuühiskonnale kui vormile. Ühest küljest on sellise lähenemise järgi võimalik kodanikuühiskonda vaadelda konkreetsemalt ja seega objektiivsemalt kui kasutades teisi olulisi, ent mõõtmiseks liiga ebamääraseid väljendusi nagu näiteks kodanike käitumine (Salamon et al 2004:81). Vaadeldes kolmandat sektorit aga ainult struktuurselt ja selle eesmärgi ning väärtusi arvestamata, võib sellest saada lihtsalt üks sotsioloogiline mõiste, mis ei anna edasi kuigi palju infot tegelikkuse kohta (Miller et al 2009:80). Seega on GCSI lähenemine kodanikuühiskonnale valiidsuse mõttes võrdlemisi objektiivne, ent seetõttu ka liialt ühekülgne, pööramata tähelepanu kodanikuühiskonna ilmingutele väljaspool kolmandat sektorit.

Operatsionaliseerimine

Oma kontseptsiooni alusel mõõdikute määratlemiseks kasutab ülemaailmne kodanikuühiskonna indeks deduktiivset lähenemist ehk lähtub teooriast vastandina andmete analüüsimise alusel sobivate näitajate valimisele. Nii lähtutakse mõõdikute paika panemisel kuuest väidetavast kodanikuühiskonna peamisest omadusest, milleks on (1) lisaks ametlikele ka mitteametlike organisatsioonide ja (2) teatud vabaühendusi soodustava keskkonna olemasolu, (3) vabatahtlike kaasamine ning tingimus, et kolmandal sektoril tervikuna peavad olema mitmekesised (4) rahalised ressursid, (5) funktsioonid ja (6) vormid (Salamon et al 2004:66-67). Nende omaduste mõõtmiseks vaadeldakse kodanikuühiskonda kolmest dimensioonist lähtuvalt.

Ulatus (*capacity*) on kodanikuühiskonna põhiline mõõde, mis iseloomustab lihtsalt öeldes kolmanda sektori suurust, aga samas ka panust ja aktiivsust. Selle hindamiseks kasutatakse nelja näitajat, milleks on (1) palgaliste tööliste ja (2) vabatahtlike osakaal

majanduslikult aktiivsest elanikkonnast, (3) annetuste hulk heategevusele osana SKT-st ja (4) mittetulundussektori töötajate jaotumine erinevate tegevusalade vahel (Salamon et al 2004:67-69). Kolmanda sektori suuruse hindamine lähtudes tööjõu osakaalust aitab seda ilmselt objektiivsemalt hinnata kui pelk organisatsioonide arvukus ja samuti on tegevusalade jaotumine oluline, hindamaks kodanikuühiskonna ulatumist erinevatele elualadele. Samas ohustab mitmekesisuse hindamist näitajate liigne rõhk heategevusele, mis võib teistsuguste eesmärkidega organisatsioonid tagaplaanile jätta (Lyons 2009:81). Üleüldse on heategevus nähtus, mida on keeruline siduda konkreetselt kolmanda sektori suurusega. Samuti heidetakse antud käsitlusele ette seda, et kolmanda sektori tööjõu osakaal kogu riigi tööjõust on pigem majanduslik mõõdik (Lyons 2009:81), kuigi teisalt on keeruline leida näitajat, mis objektiivsemalt mittetulundussektori ulatust iseloomustaks.

Jätkusuutlikkus (*sustainability*) on oluline eelkõige kodanikuühiskonna tugevuse mõõtmisel, kuna organisatsioonid peavad edasi kestmiseks kindlustama endale teatud ressursid. Lähtuvalt GCSI meetodist aitavad seda hinnata samuti neli näitajat. Nendeks on (1) organisatsioonide endi tekitatud sissetulek ja (2) riigi toetused, mõlemad osakaaluna kogu sissetulekust, samuti (3) avalik toetus vabatahtlike osakaaluna kogurahavastikust ning viimaseks (4) õiguslik keskkond, milleks kasutatakse spetsiaalset skaalat. Nimetatud skaala võttis aluseks erinevad seaduslikud sätted, mis kolmanda sektori organisatsioonide tegevust mõjutavad ja nende sätete faktiliseks mõõtmiseks kasutati Maailmapanga andmeid õigusriigi tugevuse kohta (Salamon et al 2004:70-72). Nende mõõdikute seas võib täheldada jällegi liigset orienteeritust majanduslikele näitajatele. Nagu iga teine organisatsioon, ei saa ka kolmanda sektori ühendused tegutseda majandusliku kahjumiga, aga kuna tulu tootmine on mittetulundussektoriga juba olemuselt vastuolus, siis on nende jätkusuutlikkuse mõõtmine tulu alusel mõistlik vaid teatud piirini. Riigipoolsed toetused tähendavad enamasti aga seda, et ka riigi järelevalve vabatahtlike organisatsioonide üle on suurem (Smith 2010 798), mida ei saa aga seostada kodanikuühiskonna jätkusuutlikkusega. Lisaks sellele on riigi toetusest vähemalt arenguriikide puhul enamasti palju olulisem hoopis välisabi.

Mõju (*impact*) seisneb selles panuses, mille kodanikuühiskond annab sotsiaalsele, majanduslikule ja poliitilisele elule riigis ja on seetõttu ehk isegi kõige olulisem dimensioon. Kuna kolmanda sektori organisatsioonid võivad ühiskonnale väga erinevatel viisidel mõju avaldada, siis on selle mõõtmise äärmiselt keeruline. Antud meetod kasutab viit näitajat, millest viimast võimalik mõõta aga vaid 19 valimisse kuuluvas riigis ja mis seetõttu indeksist välja on jäetud. Nendeks mõõdikuteks on (1) majanduslik panus kolmanda sektori töötajate palkade alusel, (2) panus teenustesse tööjõu järgi erinevates teenindusvaldkondades, (3) panus ühiskonna väljendusse tööjõu järgi erinevates poliitilistes või kultuurilistes tegevustes, (4) avalikkuse pühendumine inimeste kuulumise järgi kodanikeühendustesse ja (5) efektiivsus peamistes kolmanda sektori rollides kohalike ekspertide hinnangu järgi (Salamon et al 2004:73-75). Siinkohal tuleb jällegi tõdeda, et esimesed kolm näitajat on pigem majandusliku iseloomuga ja nende puhul on keeruline näha otsest põhjuslikku seost. Kõige küsitavam on esimene mõõdik, kuna eeldab, et kodanikuühiskonna tegevus viib majandusliku eduni. Tegelikult see seos nii lihtne aga ei ole ja usutakse isegi, et näiteks ametiühingute tegevus võib majandusele pärssivalt mõjuda (Carothers, Brandt 1999-2000:24). Samuti võib kahtluse alla seada viimase mõõdiku objektiivsuse, kuna see põhineb hinnangutel.

Agregeerimine

Saadud näitajate põhjal indeksi koostamiseks kasutab GCSI üsna lihtsat meetodit. Kõik indikaatorid arvutatakse ümber nii, et kõige madalam tulemus annab skaalal 0 ja kõige kõrgem 100. Tulemust erinevates dimensioonides kajastab nende näitajate keskmine ja samamoodi arvutatakse iga riigi koondindeks erinevate dimensioonide keskmise järgi. Erandiks on vaid avalik toetus, mille mõju kahekordistati (Salamon et al 2004:75-77). Üldiselt ei eelista antud käsitlus siiski ühtegi käsitletud dimensioonidest ega näitajatest teiste ees, mis ei pruugi olla aga õige. Näiteks asjaolu, et vabatahtlike käsitletakse sarnaselt palgalistele töötajatele ulatuse ja mõju puhul lihtsalt tööjõuna (Lyons 2009:81), alahindab vabatahtlikkuse olulisust kodanikuühiskonnas. Samuti ei võimalda antud agregeerimismeetod otseselt vahet teha kolmanda sektori organisatsioonide rahalistel ressurssidel, funktsioonidel ja vormidel, hoolimata sellest, et nende näitajate mitmekesisus seati oluliseks kodanikuühiskonna omaduseks.

GCSI rõhuasetusi kodanikuühiskonna mõõtmisel iseloomustab allolev tabel 2. Kuna see meetod lähtub kodanikuühiskonna mõõtmisel suuremas osas CNP andmetest, siis võib sellele ette heida sarnaseid puudujääke. Peaaegu kõik kasutatavatest näitajatest põhinevad kvantitatiivsetel andmetel, millest igas kolmes dimensioonis on eriti suur rõhk kolmanda sektori majanduslikul küljel. Esmapilgul keskendub see indeks Edwardsi jaotuse järgi peamiselt kodanikuühiskonna vormi tähendusele ja hindab ka mõju, erandiks on ainult õiguslik keskkond, mida võib seostada ka ruumiga (Lyons 2009:82) ja mõned normi iseloomustavad näitajad. Samas käsitleb GCSI üsna põhjalikult ka kodanikuühiskonna väärtusi, ent hoolimata sellest on tegemist liialt majanduslikele näitajatele keskendunud ja ühekülgse lähenemisega, mille põhjuseks on liiga minimalistlik kodanikuühiskonna defineerimine.

Tabel 2. GCSI näitajate jaotumine nelja kodanikuühiskonna dimensiooni vahel. (Autori arvutused lk 19-21 andmete alusel)

VORM	NORM	RUUM	MÕJU
1)Palgaliste tööliste osakaal majanduslikult aktiivsest elanikkonnast, 2)vabatahtlikke osakaal majanduslikult aktiivsest, elanikkonnast, 3)mittetulundussektori töötajate jaotumine erinevate tegevusalade vahel, 4)organisatsioonide endi tekitatud sissetulek, 5)riigi toetused.	1)Annetuste hulk heategevusele osana SKT-st, 2)avalik toetus vabatahtlike osakaaluna kogurahavastikust, 3)avalikkuse pühendumine inimeste kuulumise järgi kodanikeühendustes se.	1)Õiguslik keskkond.	1)Majanduslik panus kolmanda sektori töötajate palkade alusel, 2)panus teenustesse tööjõu järgi erinevates teenindusvaldkondades, 3)panus ühiskonna väljendusse tööjõu järgi erinevates poliitilistes või kultuurilistes tegevustes, 4) efektiivsus peamistes kolmanda sektori rollides kohalike ekspertide hinnangu järgi.

2.4. Kodanikuühiskonna indeks (CSI)

Umbes samal ajal GCSI-ga alustas tegevust ka teine projekt kodanikuühiskonna võrdlevaks mõõtmiseks maailma mastaabis, mis kannab nimetust kodanikuühiskonna indeks (*Civil Society Index* ehk CSI). Tegemist on rangema lähenemisega, mis arvestab samas ka kodanikuühiskonna eripalgelisuse ja muutlikkusega. Indeksi algatajaks on kodanikuühiskonna uurimise ja edendamise tegelev organisatsioon CIVICUS, mis on kahes etapis aastatel 2003-2007 ja 2008-2010 rakendanud oma meetodit ühtekokku 56 riigis, mille tulemuseks on uurimisraportid enam kui 50 riigi ühiskonna kohta (Mati et al 2010:15). Ilmselt on see seotud asjaoluga, et CIVICUS tegeles juba enne CSI-le aluse panemist erinevate riikide ühiskondade iseloomustamisega, luues kodanikuühiskonna profiilid enam kui 60 riigi kohta (Lyons 2009:76). Kuna mõlemas etapis käsitleti aga erinevaid riike, siis ei paku antud meetod kahjuks ajalist võrdlust. Tegemist on üsna riigikeskse lähenemisega, mida näitab ka asjaolu, et meetodeid rakendatakse üsna paindlikult, võimaldades neid vastavalt oludele riigiti muuta (Mati et al 2010:24). Peale selle on CSI-l ka mitu teist olulist eripära, mis seda eelnevatest meetoditest eristavad.

Kontseptualiseerimine

Kodanikuühiskond on CSI puhul üsna konkreetselt defineeritud ja viimases uurimisetapis tähendas see „areeni väljaspool perekonda, riiki ja turgu, mida luuakse individuaalsete ja kollektiivsete tegevuste, organisatsioonide ning institutsioonide kaudu, et edendada ühiseid huve“ (Mati et al 2010:17). See areen on niisiis rangelt määratud ja seotud eelkõige poliitilise tegevusega, kuigi teatud kodanikuühiskonna tegevused võivad ulatuda ka teistesse sfääridesse. Seetõttu kuuluvad kodanikuühiskonna alla ka mittetulunduslikud ja heategevuslikud tegevused turgudel, ent samas mitte ükski riiklik institutsioon. Kuigi selle definitsiooni alla kuuluvad ka mitte päris kodanikuühiskonna väärtusi kandvad organisatsioonid ja tegemist on väidetavalt kõiki väärtusi ning ideoloogiaid haarava lähenemisega (Mati et al 2010:17-20), siis lähtub meetod oma kontseptuaalses raamistikus ikkagi teatud kodanikuühiskonnale iseloomulikest hinnangutest ja omadustest (Mati et al 2010:23). Sellisele normatiivsele lähenemisele võib ette heita subjektiivsust, kuna tegelikult koosneb kodanikuühiskond väga erinevatest tegutsejatest (Malena 2007:341), ent samas on mingid väärtused

vabatahtlikkusest, koostööst, usaldusest ja muudest teguritest sõltuvale kodanikuühiskonnale ikkagi omased. Seega on taoline hinnanguline ja seetõttu ka mitmekülgsem lähenemine pigem positiivne.

Operatsionaliseerimine

Sarnaselt GCSI-le kasutab ka CSI meetod kodanikuühiskonna mõõtmiseks mitmedimensioonilist käsitlemist, mis lähtub Helmut K. Anheiri välja töötatud nn. teemantist (Lyons 2009:77; Anheir 2004:14-18). Selle järgi on kodanikuühiskonnal neli peamist külge: struktuur, väärtused, keskkond ja mõju (Heinrich 2004:17). Selline jaotus lähtub teatud mõttes definitsioonist, kuna tinglikult võiks struktuur olla tegevused, organisatsioonid ja institutsioonid; väärtused ühine huvi; keskkond areen ja selle loomine; mõju aga ühiste huvide edendamine. Väärrib märkimist, et suur osa indikaatoritest tuginevad kas organisatsioonide liikmete või ekspertide hinnangutele (Mati et al 2010:42-48).

Struktuur (*structure*) tähendab erinevaid kodanikuühiskonna tegutsejaid, nende omadusi ja omavahelisi suhteid. Viimases CSI etapis jaotati see dimensioon kaheks eraldiseisvaks mõõtmeks ja vaadeldi eraldi kodanike osavõttu (*civic engagement*) ning vabühenduste organiseeritust (*level of organization*), ent antud töö raames käsitletakse neid siiski ühe dimensioonina, kuna need mõlemad ilmestavad kolmanda sektori tegevuses osalejaid ja omavad koos põhimõtteliselt samu mõõdikuid, mida struktuur esimeses etapis (Mati et al 2010:26-28). Struktuuri dimensioon iseloomustab hästi kodanikuühiskonda kui vormi, aga ka ruumi, kuna see peegeldab mingil määral ka kodanikuühiskonna toimimist. Struktuuri hinnati CSI esimeses etapis viimasega võrreldes sarnaste näitajate kaudu, mis iseloomustavad (1) kodanike osalust, kolmanda sektori (3) mitmekesisust ja (4) organiseeritust, (5) osalejate suhteid ja (6) ressursse (Heinrich 2004:18-19). Seega rõhutab antud lähenemine piisavalt kodanikuühiskonda iseloomustavat vabatahtlikkust ja pluralismi, ei tähtsusta liialt vabühenduste majanduslikke näitajaid ning juhib tähelepanu ka osalejate vahelistele suhetele, mille tähtsusele on Edwards viidanud (2010:8). Osalejad ei ole niivõrd rangelt kolmanda sektoriga piiratud nagu GCSI puhul, ent see tähendab samas ka, et on oht käsitleda ühendusi, mis kuuluvad pigem mõnda teise sektorisse.

Keskkonna (*environment*) või välise keskkonna (*external environment*) moodustavad need kodanikuühiskonnast väljapoole jäävad tegurid, mis selle toimimist soodustavad või takistavad. Antud keskkond võib sõltuda nii õiguslikust kui ka sotsiaalsest, poliitilisest ja majanduslikust olukorrast (Heinrich 2004:19). Edwardsi lähenemise järgi võiks antud dimensiooni pidada kodanikuühiskonna ruumiks, aga seda ainult teatud mõõndustega. Keskkond CSI tähenduses hõlmab küll väliseid tingimusi, millest kodanikuühiskond sõltub, aga mitte selle sisemisi suhteid ja protsesse, mis kodanikuühiskonna ruumi suuremas osas defineerivadki. Kui CSI esimeses etapis kasutati keskkonna mõõtmiseks näitajaid 7 kategooriast, siis viimases on need kokku võetud kolmega: (1) sotsiaal-majanduslik, (2) sotsiaal-poliitiline ja (3) sotsiaal-kultuuriline kontekst (Mati et al 2010:31). Kui kodanikuühiskonna ruum sõltub üsna konkreetselt poliitilistest vabadustest ja õigustest, siis mõneti keerulisem on selle suhe sotsiaal-majandusliku ja –kultuurilise olukorraga. Viimane neist seisneb sotsiaalses kapitalis ja erinevates ühiskondlikes suhetes, mille rohkust võib küll mõne arvamuse kohaselt pidada üheks kodanikuühiskonna keskseks tunnuseks, ent see seos ei ole nii otseselt põhjuslik (Newton 2001:208,211). Kuigi tihti usutakse, et kodanikuühiskonna toimimiseks on vaja teatud sotsiaal-majanduslikku arengut, siis mingeid kindlaid põhjuslikke seoseid ka siin ei ole (Carothers 1999-2000:24). Seetõttu võib pidada vaieldavaks sotsiaal-majanduslike ja –kultuuriliste tingimuste kasutamist keskkonna mõõtmiseks.

Väärtused (*values*) või väärtuste rakendamine (*practice of values*) iseloomustavad ühiskonnas levinud hoiakuid ja põhimõtteid, mis on hädavajalikud kodanikuühiskonna hindamiseks. CSI kasutab väärtuste hindamiseks üldiselt tunnustatud sotsiaalseid ja poliitilisi norme, mis on pärit näiteks allikatest nagu inimõiguste ülddeklaratsioon (Heinrich 2004:20). Antud käsitluse puhul on sealjuures oluline mitte lihtsalt väärtuste kognitiivne levik inimeste seas, vaid pigem nende tegelik rakendamine erinevates protsessides. Sellest tulenevalt kasutati viimases etapis kodanikuühiskonna väärtuste mõõtmiseks selliseid näitajate kategooriaid nagu (1) demokraatlik otsustamine, (2) töö(jõu) regulatsioon, (3) käitumiskoodeksite ja üldise läbipaistvuse olemasolu, (4) keskkonnahoid ning (5) teatud tajutavate väärtuste levik (Mati et al 2010:29). Asjaolu, et väärtusi ei mõõdetata mitte ainult arvamusküsitluste põhjal, vaid seda hinnatakse pigem

institutsioonidest lähtudes, muudab lähenemise kindlasti mõnevõrra objektiivsemaks. Küll aga võib kahtluse alla seada teatud tüüpi indikaatorite asjakohasuse, mis puudutab eriti töö reguleerituse ja keskkonnahoiu kasutamist mõõdikutena. Kuigi keskkonnaga tegelevad organisatsioonid moodustavad teatud osa vabaühendustest (Salamon et al 2003:8), siis on küsitav just keskkonna-, aga mitte näiteks sotsiaal- või kultuurivaldkonna probleemidega tegelevate organisatsioonide kasutamine. Sarnasel viisil on ka töötamist puudutavad regulatsioonid üsna spetsiifiline näitaja, mis võiks kuuluda pigem majandusvaldkonda.

Mõju (*impact*) või mõju tajumise (*perception of impact*) abil on võimalik hinnata, kuidas on kodanikuühiskond muutnud inimeste elusid ja ühiskonda tervikuna. Lisaks edukusele näitab see, kui aktiivne on kodanikuühiskond olnud, mistõttu CSI raames ei hinnata ainult lõpptulemust, vaid tähelepanu pööratakse ka protsessidele (Heinrich 2004:21). Selle mõõtmise olulisust näitab ka asjaolu, et mõju vaatles samuti GCSI. Tegemist on dimensiooniga, mida on äärmiselt keeruline mõõta, kuna otseseid põhjuslikke seoseid erinevate kodanikuühiskonna ilmingute ja tulemuste vahel on peaaegu võimatu kindlaks teha. Seetõttu vaatles CSI viimases etapis tajutavat mõju, hinnates selleks kodanikuühiskonna (1) võimet peamisi probleeme kajastada, (2) mõju sotsiaalsetele probleemidele, (3) mõju riigi poliitikatele ja (4) mõju inimeste hoiakutele (Mati et al 2010:30). Antud dimensiooni mõõtmise kõige suurem probleem on selle subjektiivsus, kuna kasutatakse ainult inimeste hinnanguid, mis üksinda ei pruugi kuidagi tegelikkust peegeldada. Käsitledes küll mitmeid olulisi võimalusi, kuidas kodanikuühiskond inimesi mõjutab, võib antud meetodile ette heita, et see ei hinda kodanikuühiskonna edukust nn. valvekoera (*watchdog*) rollis, kuna riigi ja ettevõtete vastutusele võtmine on üks selle olulisi ülesandeid (Malena 2007:345).

Agregeerimine

Uuringutulemuste agregeerimiseks kasutab CSI mõnevõrra eriskummalist meetodit. Kõigepealt hinnatakse kõikide indikaatorite tulemusi, mille alusel hinnatakse ka nende kategooriaid ja selle põhjal saab iga dimensioon omakorda tulemuse skaalal 0-100 (Mati et al 2010:24). Selle asemel, et kõik dimensioonid üheks numbriks taandada nagu GCSI puhul, esitatakse nende tulemused hoopis visuaalselt eelpool mainitud Anheiri välja

töötatud nn. teemandina. Kui CSI esimene etapp lähtus täielikult algsest neljadimensioonilisest graafikust (Heinrich 2004:7-8), siis teises on lahutatud struktuuri dimensioon kodanike osavõtuks ja kolmanda sektori organiseerituseks ning keskkond on hoopis eraldi välja toodud, põhjendusega, et see ei ole otseselt kodanikuühiskonna osa. Kummalgi juhul ei ole tulemuseks aga mitte ühemõõtmeline indeks, vaid kodanikuühiskonna olukorda peegeldav graafik (Mati et al 2010:25). Seetõttu ei ole meetodi peaesmärgiks eri riikide kodanikuühiskondade võrdlemine nagu näiteks CNP ja GCSI puhul, vaid pigem nende tugevuste ja nõrkuste hindamine, mis võimaldaks leida viise kodanikuühiskonna tugevdamiseks (Heinrich 2004:17). Siiski võib antud meetodile ette heita, et oma keerukuses ei paku see võimalust erinevate riikide kodanikuühiskonda tervikuna hinnata, vaid neid eelkõige ainult juhtumipõhiselt vaadelda.

GCSI rõhuasetusi kodanikuühiskonna mõõtmisel iseloomustab allolev tabel 3. Kodanikuühiskonna mõõtmise meetodina eristab CSI-d teistest lähenemistest peamiselt selle mitmekülsus. Antud meetod ei käsitle kodanikuühiskonda ainult institutsionaalsest küljest, vaid vaatleb seda ka normatiivsemalt, võttes arvesse näiteks teatud väärtused. Sellest tulenevalt kasutab CSI viimane etapp ka üsna mitut dimensiooni, mis hõlmavad ühtekokku lausa 65 näitajat (Mati et al 2010:42-48). Need dimensioonid katavad kõik Edwardsi lähenemisest lähtuvad kodanikuühiskonna käsitusviisid. Sealjuures on meetod suutnud jääda võrdlemisi objektiivseks ja ei lange maksimalistliku definitsioonini ehk käsitleb mõne erandiga ainult näitajaid, mis iseloomustavad kodanikuühiskonda ja mitte mõnda teist valdkonda (Munck, Verkuilen 2002:9). Küll aga on teatud näitajate puhul paratamatu, et need põhinevad pigem subjektiivsetel hinnangutel kui mingitel reaalsetel numbritel, mistõttu mõjutavad tulemusi ka uurijate isiklikud tõekspidamised (Lyons 2009:82). Kuigi CSI paku riikide võrdlust, võib seda pidada siiski üheks kõige mitmekülgsemaks kodanikuühiskonda käsitlevaks lähenemiseks.

Tabel 3. CSI näitajate jaotumine nelja kodanikuühiskonna dimensiooni vahel. (Autori arvutused lk 24-26 andmete alusel)

VORM	NORM	RUUM	MÕJU
1)Kodanike osalus, 2) kolmanda sektori mitmekesisus, 3) kolmanda sektori organiseeritus, 4)kolmanda sektori osalejate suhted, 5)kolmanda sektori ressursid.	1)Demokraatlik otsustamine, 2)töö(jõu) regulatsioon, 3)käitumiskoodeksite ja läbipaistvuse olemasolu, 4)keskkonnahoid, 5)teatud tajutavate väärtuste levik.	1)Sotsiaal-majanduslik kontekst, 2)sotsiaal-poliitiline kontekst, 3)sotsiaal-kultuuriline kontekst.	1)Kodanikuühiskonna võime peamisi probleeme kajastada, 2)kodanikuühiskonna mõju sotsiaalsetele probleemidele, 3)kodanikuühiskonna mõju riigi poliitikatele, 4)kodanikuühiskonna mõju inimeste hoiakutele.

2.5.NGO jätkusuutlikkuse indeks (NGOSI)

Välisabiga tegelev organisatsioon USAID on juba vähemalt 14 aastat mõõtnud kolmanda sektori tugevust ja elujõulisust Ida-Euroopas ja Euraasias, kasutades selleks mitteriiklike organisatsioonide jätkusuutlikkuse indeksit (*NGO Sustainability Index* ehk NGOSI). Kui seniajani on selle raames vaadeldud ainult riike Baltimaadest Kesk-Aasiani, siis viimastel aastatel on meetodit hakatud rakendada ka Sahara-tagustele Aafrika riikidele ja kavas on jõuda samuti Lähis-Ida maadeni (USAID 2011:ii). Seetõttu võimaldab NGOSI mitmeid riike võrrelda ulatuslikult küll ajalises mõõtmes, ent selle abil ei saa kõrvutada kõiki maailma piirkondi. Nii ei paku riikide valim kahjuks võimalust võrrelda näiteks kõige jõukamaid riike arenguriikidega, samas ei ole see ka meetodi peamine eesmärk. NGOSI vaatleb NGO-de olukorda eelkõige piirkondlikult ja uurib antud sektori organisatsioonide edusamme ja tagasilööke, mis annab erinevatele institutsioonidele ainulaadse vahendi mitteriiklike ja mittekasumlike organisatsioonide uurimiseks (USAID 2010:ii). Lisaks sellele pakuvad indeksist lähtuvalt koostatud üsna põhjalikud aruanded juhtumite kohta (USAID 2011:20-216) ka põhjenduse hinnangutele ja võimaluse NGO-de olukorraga erinevates riikides täpsemini tutvuda.

Kontseptualiseerimine

Nimetusest lähtudes on antud meetod esmapilgul suunatud ainult mitteriiklike organisatsioonide (NGO-de) kui tervikuna kodanikuühiskonna uurimisele. Sellegipoolest võib selle lugeda olulisemate kodanikuühiskonna mõõtmise viiside hulka (Heinrich 2010:379), kuna NGOSI valim hõlmab tegelikult väga suurt hulka kodanikuühiskonna organisatsioone. Kodanikuühiskonna mõõtmise viisina õigustab selle kasutamist ka asjaolu, et järgnevatel väljaannetes hakatakse seda nimetama just nimelt kodanikuühiskonna organisatsioonide jätkusuutlikkuse indeksiks (*CSO Sustainability Index*) (USAID 2010:ii). Siiski keskendub NGOSI eelkõige vabäühenduste olukorra mõõtmisele ja ei käsitle seega kodanikuühiskonna teisi ilminguid peale selle vormilise külje. Sealjuures pole konkreetselt välja toodud NGO-de tunnuseid või nende määratlemiseks kasutatavat definitsiooni, mis neid teistest organisatsioonidest eristaksid. Kuna riikide indeksid põhinevad kohalike ekspertide hinnangutel ja mõõtmistel (USAID 2010:ii), siis on tõenäoliselt ka vabäühenduste konkreetne piiritlemine nende ülesandeks jäetud.

Operatsionaliseerimine

Sarnaselt eelnevalt käsitletud meetoditele jaotab ka NGOSI indeksi koostamiseks vajalikud näitajad erinevate dimensioonide vahel. Need peaksid andma vastused küsimustele, millised on sektori saavutused ja probleemid ning kas kohalikud näevad antud probleeme ning suudavad neid lahendada (USAID 2011:12) ning on seega esmajoonel suunatud vabäühenduste arengu ja arengupotentsiaali käsitlemine.

Nii uurib antud meetod vabäühendusi lähtuvalt seitsmest valdkonnast, mis neid igakülgsest iseloomustama peaksid. Õiguslik keskkond (*legal environment*) näitab, kuidas mõjutab riigi seadusandlus NGO-de registreerimist ja tegevust ning näeb ette riigi võimalikult vähest sekkumist. Organisatoorsed võimed (*organizational capacity*) iseloomustavad NGO-de sisemist võimekust lähtuvalt nende liikmetest ja eesmärkidest. Rahaline elujõulisus (*financial viability*) käsitleb NGO-de suutlikkust majanduslikult toime tulla ja on seotud nii nende endi võimalustega raha koguda kui ka riigi majanduse ja rahvusvahelise abiga. Propageerimisvõime (*advocacy*) iseloomustab nii üldise poliitilise keskkonna kui ka NGO-de võimet juhtida tähelepanu ühiskonnas olulistele

küsimustele. Teenuste pakkumine (*service provision*) kajastab, kuivõrd efektiivselt NGO-d suudavad rahuldada nõudlust vajaminevate teenuste järele. Taristu (*infrastructure*) tähendab kolmanda sektori struktuuri, mis peaks NGO-dele pakkuma vajalikke sidemeid ja teenuseid nende eesmärkide täitmiseks. Avalik kuvand (*public image*) näitab, kuidas näevad NGO-sid riik, erasektor ja ühiskond laiemalt ning positiivne kuvand peaks soodustama vabaühenduste tegevust. Iga dimensiooni hindamiseks tuleb ekspertidel lähtuda keskeltläbi kuuest punktist, mis peaksid need mõõtmised igakülgsest katma (USAID 2011:12-14). Sellest tulenevalt on antud meetodil kokkuvõttes üsna suurel hulgal tunnuseid, millest kodanikuühiskonna mõõtmisel lähtuda.

Antud meetodi puhul on üks olulisi kodanikuühiskonna ja just NGO-de tunnuseid nende sõltumatus riigist. Samas on riigil võimalus eriti rahaliste vahendite kaudu vabaühendusi suunata, mis võib toimuda näiteks maksustamise või toetuste kaudu. Igal juhul suureneb nii mingil määral aga vabaühenduste sõltuvust riigist (Smith 2010:798) ja seda antud meetod rahaliste vahendite puhul arvesse ei võta. Kui NGOSI ei paku mitteriiklike organisatsioonide definitsiooni, siis jääb see lahtiseks ka nende hindamise puhul, kuna ükski mõõdetav näitaja ei kajasta otseselt nende ühenduste tegevuse iseloomu ega eesmärke. Teatud NGO-d võivad olla ühiskonnale aga otseselt kahjulikud, sealhulgas näiteks mõned kriminaalsed rühmitused (Shinn 1998:161). Seega võib antud meetodile ette heita, et paljude teiste näitajate hulgas ei hinda see kuidagi NGO-de tegevuse olemust, kuigi avalik kuvand lähtub mingil määral kodanikuühiskonnast kui normist või ka ruumist. Kuigi meetod seab eesmärgiks vabaühenduste arengu mõõtmise, siis ei eelda ükski kasutatav indikaator otseselt empiiriliste andmete kasutamist ja tugineb selles osas suurel määral ekspertide arvamusele.

Agregeerimine

NGO jätkusuutlikkuse indeksi arvutamiseks hinnatakse iga riigi puhul eelpool nimetatud seitset dimensiooni skaalal 1-7, kus 1 on kõige parem tulemus ja 7 kõige kehvem. See skaala on jaotatud kolmeks: jätkusuutlikkus on tõusnud (1-3), arenev (3.1-5) või peatunud (5.1-7). Kõigi dimensioonide tulemustest arvutatakse keskmine, mis ongi riigi koondtulemus NGO-de jätkusuutlikkuse kohta (USAID 2011:16,20). Nii on

lõpuks võimalik võrrelda omavahel nii kõikide riikide lõplikku indeksit kui ka kõiki dimensioone eraldi. Kuna NGOSI dimensioonid hõlmavad üsna palju näitajaid, siis võib täheldada mõne dimensiooni puhul teatud kalduvust erinevate tunnuste ühendamisele (*probleem of conflation*), mille käigus sisaldab üks mõõde tunnuseid erinevatest valdkondadest (Munck, Verkuilen 2002:14). Nii on see näiteks rahalise elujõulisuse hindamisega, kuna antud dimensioon käsitleb lisaks rahalistele vahendite kättesaadavusele ka näiteks vabatahtlikkuse traditsiooni ja teatud oskusi (USAID 2011:13).

NGOSI rõhuasetusi kodanikuühiskonna hindamisel iseloomustab tabel 4. Mitteriiklike organisatsioonide jätkusuutlikkuse indeks on suunatud eelkõige NGO-de ja teiste kodanikuühiskonna ühenduste mõõtmisele ning läheneb seega kodanikuühiskonnale vormi tähenduses, kuigi konkreetset definitsiooni see vabaühendustele ei paku. Meetod kasutab tunnuste jaotuseks seitset dimensiooni ja käsitleb seetõttu vabaühendusi võrdlemisi mitmekülgset. Siiski ei hõlma need dimensioonid võrdselt kõiki vabaühenduste omadusi ja keskenduvad kodanikuühiskonnale eelkõige vormi tähenduses. Mõni seitsmest dimensioonist haarab ka mitut erinevat valdkonda. Üheks NGOSI puuduseks on ka liigne toetumine ekspertide hinnangutele, mis võib anda subjektiivse tulemuse. Siiski on dimensioonide hindamise tulemusena NGOSI puhul igal riigil konkreetne numbrites väljenduv hinnang, mistõttu on hoolimata mõningatest puudujääkidest tegemist üsna hea vahendiga riikide võrdluseks.

Tabel 4. NGOSI näitajate jaotumine nelja kodanikuühiskonna dimensiooni vahel.

(Autori arvutused lk 29-30 andmete alusel)

VORM	NORM	RUUM	MÕJU
1)Organisatoorsed võimed, 2)rahaline elujõulisus, 3)taristu.	1)Vabaühenduste avalik kuvand.	1)Õiguslik keskkond.	1)Propageerimisvõime, 2)teenuste pakkumine.

2.6. Organisatsioonide liikmelisuse mõõdik

Üks lihtsamaid meetodeid kodanikuühiskonna mõõtmiseks on ilmselt Marc Howardi organisatsioonide liikmelisuse mõõdik (*Marc Howard's measure of organizational memberships*). Selle põhjal järeldas Howard, et endistes idabloki riikides on kodanikuühiskond nõrgem kui mujal maailmas (Howard 2002:164), mis õigustab mõnevõrra antud meetodi kui tinglikult kodanikuühiskonna mõõtmise viisi analüüsimist, kuna see keskendub üsna spetsiifiliselt kodanike osalusele vabaühenduste tegevuses. Mõõdiku aluseks on üks maailma väärtuste uuringu (*World Values Survey*) 1995-1997 aastate etapi küsimus, milles uuriti, kui palju inimesi kuulub mõnda vabatahtlikkusse organisatsiooni. Riigid on järjestatud lähtuvalt sellest, mitu liikmelisust erinevates ühendustes on riigis kokku inimese kohta (Howard 2002:158-159), andes nii igale riigile arvu, mille alusel on võimalik riike kodanike aktiivsuse järgi järjestada.

Organisatsioonide liikmelisuse mõõdiku rõhuasetusi kodanikuühiskonna mõõtmisel iseloomustab tabel 5. Niivõrd lihtsa meetodi paigutamine nelja dimensiooni raamesse on küll mõnevõrra tinglik, ent iseloomustab siiski selle objektiivsust kodanikuühiskonna hindamiseks kasutamisel. Antud lähenemine võib esile tuua küll teatud tendentsid kodanike aktiivsuse kohta, ent kodanikuühiskonna tugevuse hindamine ainult organisatsioonide liikmelisuse alusel on liialt ühekülgne. Selline meetod ei hinda ühenduste mitmekesisust ega nende omavahelisi suhteid, mis oma kodanikuühiskonna tugevuse puhul määrava tähtsusega (Edwards 2010:8). Samuti on liikmelisus erinevates ühendustes ainult üks kodanikuaktiivsuse väljendusi ja selle tähtsus võib kultuuriti suuresti erineda. Lisaks võivad vastused olla subjektiivsed, kuna andmed pärinevad küsitlusest. Nii hindab organisatsioonide liikmelisuse mõõdik kodanikuühiskonda ainult kui normi ja ka seda üsna piiratult.

Tabel 5. Organisatsioonide liikmelisuse mõõdiku näitajate jaotumine nelja kodanikuühiskonna dimensiooni vahel. (Autori arvutused lk 32 andmete alusel)

VORM	NORM	RUUM	MÕJU
1) Liikmelisus ühendustes inimese kohta.	-	-	-

3.Kodanikuühiskonna mõõtmise meetodite üldiseloostus

3.1.Kodanikuühiskonna mõõtmise meetodite võrdlus

Antud teemapüstituse raames annaks meetodite erinevustest hea ülevaate see, kui võrrelda omavahel tulemusi, mille meetodid erinevatele riikidele andnud on. Siinkohal on selline empiiriline analüüs aga äärmiselt keeruline, kui mitte võimatu ülesanne. Esiteks on meetodeid rakendatud väga erinevatel riikidel, mistõttu valimid varieeruvad suuresti ja ei ole ka palju riike, mille kodanikuühiskondi hindaksid kõik käsitletud meetodid. Teiseks ei paku kõik meetodid igale hinnatavale riigile konkreetset arvulist indeksit ja tulemused väljenduvad ka väga erinevatel skaaladel, mida on omavahel raske täpselt võrrelda. Seega lähtub meetodite võrdlus siinkohal üksnes teoreetilisest analüüsist ja hindab, kuivõrd hästi on meetodid kooskõlas esimeses peatükis käsitletud kodanikuühiskonna mõistega ehk kuivõrd hästi haaravad need kodanikuühiskonna nelja mõõdet.

Erinevate meetodite võimet haarata kõiki nelja kodanikuühiskonna mõõdet iseloomustab tabel 6. Sellest ilmneb, et meetodite rõhuasetused erinevatele dimensioonidele on üsna varieeruvad. Kõige märgatavam trend on kodanikuühiskonna käsitlemine lihtsustatult vabauhendustena ehk vormi tähenduses. Kõige äärmuslikumalt kalduvad selle poole organisatsioonide liikmelisuse mõõdik ja CNP, mis teisi kodanikuühiskonna dimensioone otseselt ei mõõdagi. Kui esimene vaatleb üsna piiratult inimeste aktiivsust kuulumise järgi vabauhendustesse, siis viimane mõõdab vabauhendusi suurel määral majanduslike näitajate järgi, mis seostab kodanikuühiskonda liialt riigi majandusega. Üsna piiratud on ka NGOSI, mis pöörab vähe tähelepanu kodanikuühiskonnale normi ja ruumi tähenduses ning käsitleb seda mõistet samuti eelkõige vabauhendustena. Nende kolme nimetatud meetodi piiratuse põhjuseks võib olla asjaolu, et need on suunatud eelkõige kodanikuühiskonna organisatsioonide mõõtmisele, ent tegelevad kaudselt siiski ka kodanikuühiskonna tugevuse hindamisega. Kõige mitmekülgsemalt lähenevad kodanikuühiskonnale CSI ja GCSI. Neist esimene vaatleb paljude näitajate järgi kõiki kodanikuühiskonna mõõtmeid küllaltki võrdväärselt, samal ajal kui viimane seab peamise rõhu vabauhendustele ja

käsitleb ka teisi dimensioone suurel määral sellest lähtuvalt.

Tabel 6. Erinevate meetodite poolt käsitletavate näitajate (kategooriate) jagunemine kodanikuühiskonna dimensioonide vahel. (Autori arvutused lk 18, 22, 28, 31 ja 32 andmete alusel)

Meetod	VORM	NORM	RUUM	MÕJU
CNP	5	-	-	-
GCSI	5	3	1	4
CSI	5	5	3	4
NGOSI	3	1	1	2
Org. liikmel. mõõdik	1	-	-	-

Lähtuvalt eelnevast võib meetodid nende suutlikkuse järgi kodanikuühiskonna kõiki külgesid käsitleda järjestada objektiivsemast alustades alljärgnevalt:

- 1)Kodanikuühiskonna indeks ehk CSI
- 2)Ülemaailmne kodanikuühiskonna indeks ehk GCSI
- 3)NGO jätkusuutlikkuse indeks ehk NGOSI
- 4)Võrdlev mittetulundussektori projekt ehk CNP
- 5)Organisatsioonide liikmelisuse mõõdik

3.2.Soovitused edaspidiseks kodanikuühiskonna mõõtmiseks

Nagu eelnevast peatükist selgus, siis vähesed kodanikuühiskonna mõõtmise meetodid suudavad seda nähtust hindamisel täiesti igakülgselt haarata. Lisaks metodoloogilistele vigadele hinnatakse tihti ka nähtusi, mis ei ole otseselt kodanikuühiskonnaga seotud, ja enamik meetodeid kipuvad olema kallutatud teatud kodanikuühiskonna osade mõõtmisele. Eriti ilmekalt on seda märgata antud töös kasutatud nelja dimensiooni käsitleva raamistiku kaudu, mis võimaldab täpselt välja tuua, millised kodanikuühiskonna küljed leiavad iga meetodi puhul liiga palju kajastamist ja millised mõõtmised jäävad enamasti piisava tähelepanuta.

Nagu korduvalt mainitud, siis kipuvad meetodid enamasti ületähtsustama kodanikuühiskonda vormi tähenduses ja käsitlevad liiga palju majanduslikke näitajaid. Üllataval kombel võtavad kõik mitut dimensiooni käsitlevad meetodid üsna põhjalikult arvesse ka kodanikuühiskonna mõju ühiskonnale laiemalt, hoolimata sellest, et tegemist on küllaltki raskesti mõõdetava nähtusega. Seevastu pööratakse enamasti küllaltki vähe tähelepanu kodanikuühiskonnale kui ideaalile heast ühiskonnast. Kuna kodanikuühiskond on aga suurel määral normatiivse sisuga mõiste, siis peaks ka erinevate ühiskonnas valitsevate väärtuste ja hoiakutega selle nähtuse mõõtmisel rohkem arvestama. Kõige vähem osatakse kodanikuühiskonda näha ruumi tähenduses. Kuiigi kõik mitut mõõdet hindavad meetodid mingil määral kodanikuühiskonna riigipoolset reguleerimist käsitlevad, võetakse seda siiski liiga vähe arvesse, kuna keskkond mõjutab kaudselt olulisel määral ka teisi mõõtmeid. Ruumi tähenduses oleks tulevikus tähtis hinnata kodanikuühiskonda rohkem ka läbi avaliku sfääri. Seega vaatlevad praegused meetodid küll mitut olulist kodanikuühiskonna mõõdet, ent edaspidi tuleks rohkem tähelepanu pöörata ka selle vähem tajutavatele ilmingutele.

Kokkuvõte

Viimaste kümnendite jooksul äärmiselt populaarseks muutunud kodanikuühiskonna mõistet on hoolimata selle laialdasest kasutamisest üsna raske üheselt defineerida. Veelgi keerulisem probleem on selle mõõtmine. Käesoleva töö eesmärk oligi vaadelda, kuidas on kodanikuühiskonna kui nähtuse mõõtmisega hakkama saanud erinevad selleks loodud meetodid, mõtestades sealjuures ka kodanikuühiskonna kui nähtuse olemuse.

Kodanikuühiskonna idee algeid võib leida juba antiikaja filosoofide käsitlustest, ent tänapäevasema sisu omandas see alles valgustusajastul, mil kodanikuühiskonda hakkasid iseloomustama ka ideed era- ja avalikust sfäärist. Kaasaegne huvi kodanikuühiskonna vastu on pärit ilmselt paarkümmend aastat tagasi Ida-Euroopas valitsenud poliitilisest kriisist, millest alates on see saanud laialdaselt kasutatavaks mõisteks. Sellest hoolimata on antud nähtusel väga palju tõlgendusviise, ent kõige paremini on seda võimalik haarata nelja mõõtme kaudu. Esiteks saab kodanikuühiskonnana käsitleda lihtsalt vabaühendusi ehk laiemalt kolmandat sektorit ja tuleb silmas pidada, et seal tegutseb vägagi erinevate eesmärkidega organisatsioon. Teiseks võib kodanikuühiskond tähendada mingisugust ideaali heast ühiskonnast ja see lähenemine on seotud eelkõige näiteks selliste väärtustega nagu sallivus, pluralism ja võrdsus, mis kõik peaksid soodustama kodanikuühiskonna arengut. Kolmandaks saab kodanikuühiskonda vaadelda avaliku sfäärina, kus toimub vaba arutelu ühiskondlikel teemadel ja selle lähenemise puhul on oluline selle ruumi vabadus ja kodanike aktiivsus. Neljandaks on kodanikuühiskonna puhul tähtis selle mõju inimeste elule ja ühiskonnale laiemalt.

Antud töö vaatles eelpool kirjeldatud nelja kodanikuühiskonna mõõtme raames viit selle nähtuse mõõtmisega tegelevat meetodit. Üheks esimeseks kodanikuühiskonna mõõtmise viisiks on võrdlev mittetulundussektori projekt (CNP), mis uurib kodanikuühiskonda vaid läbi vabaühenduste ja kasutab selleks peamiselt majanduslikke näitajaid. Sellega suuresti seotud ülemaailmne kodanikuühiskonna indeks (GCSI) käsitleb küll kõiki kodanikuühiskonna mõõtmeid, ent läheneb kodanikuühiskonnale

siiski minimaalse definitsiooni kaudu. Seetõttu on see suunatud peamiselt vabaühenduste uurimisele, kuigi pöörab palju tähelepanu ka kodanikuühiskonna mõjule. Seevastu küllaltki mitmekülgsest läheneb käsitletavale nähtusele kodanikuühiskonna indeks (CSI), mis vaatleb kodanikuühiskonda ka normatiivsemas tähenduses ja üsna põhjalikult kõigi nelja dimensiooni kaudu, langemata sealjuures maksimalistliku definitsioonini. NGO-de jätkusuutlikkuse indeks (NGOSI) võtab arvesse küll kodanikuühiskonna kõik neli mõõdet, ent vaatleb kodanikuühiskonda siiski liialt struktuurselt vabaühenduste kaudu. Tinglikult võib kodanikuühiskonna mõõtmise viisina vaadelda ka organisatsioonide liikmelisuse mõõdikut, mis on aga äärmiselt piiratud, kuna mõõdab kodanikuühiskonda vaid inimeste osaluse järgi vabaühendustes ja seega eelkõige vormi tähenduses.

Kuna kõiki meetodeid on äärmiselt keeruline kui mitte võimatu omavahel täpselt empiirilisel võrrelda, siis saab seda teha teoreetiliselt, lähtudes sellest, kuivõrd hästi suudavad need iseloomustada erinevate riikide puhul kodanikuühiskonna nelja külge. Enamikel juhtudel lähenetakse kodanikuühiskonnale piiratud kolmanda sektori kaudu. Kõige laiahaardelisem meetod on CSI, mõnevõrra ühekülgsem aga GCSI. Vaadeldes küll kõiki kodanikuühiskonna külgi, on liiga palju vabaühendustele keskendunud ka NGOSI. Kõige piiratumad meetodid on CNP, eriti aga organisatsioonide liikmelisuse mõõdik, mis vaatlevad kodanikuühiskonda vaid vormi tähenduses. Seetõttu tulekski edaspidi kodanikuühiskonna objektiivsemaks mõõtmiseks rohkem tähelepanu pöörata selle ehk raskemini tajutavatele ilmingutele nagu normid ja ruum.

Kasutatud kirjandus

1. Anheier, Helmut K. *Civil society: measurement, evaluation, policy* (2004). Earthscan, London.
2. Bartelson, Jens. „Making Sense of Global Civil Society“ (2006). *European Journal of International Relations*, 12(3), 371-395.
3. Benjamin, Lehn M. „Government-Nonprofit Sector Relations“ (2010). Anheier, Helmut K.; Toepler Stefan; List, Regina; *International Encyclopedia of Civil Society*. Springer, New York. 644-648.
4. Calhoun, Craig. „Civil Society and the Public Sphere“ (2011). Edwards, Michael; *The Oxford Handbook of Civil Society*. Oxford University Press, New York. 311-323.
5. Carothers, Thomas; Barndt, William. „Civil Society“ (1999-2000). *Foreign Policy*, 117, 18-24+26-29.
6. Chandhoke, Neera. „Civil Society“ (2007). *Development in Practice*, 17(4/5), 607-614.
7. Edwards, Michael. „Introduction: Civil Society and the Geometry of Human Relations“ (2011). Edwards, Michael; *The Oxford Handbook of Civil Society*. Oxford University Press, New York. 3-14.
8. Ehrenberg, John. „The History of Civil Society Ideas“ (2011). Edwards, Michael; *The Oxford Handbook of Civil Society*. Oxford University Press, New York. 15-25.
9. Eliaspoh, Nina. „Civil Society and Civility“ (2011). Edwards, Michael; *The Oxford Handbook of Civil Society*. Oxford University Press, New York. 220-231.

10. Fine, Gary Alan; Harrington, Brooke. „Tiny Publics: Small Groups and Civil Society“ (2004). *Sociological Theory*, 22(3), 341-356.
11. Halman, Loek. „Values“ (2010). Anheir, Helmut K.; Toepler Stefan; List, Regina; *International Encyclopedia of Civil Society*. Springer, New York. 1599-1604.
12. Heinrich, Finn V. „Assessing and Strengthening Civil Society Worldwide“ (2004). *CIVICUS Civil Society Index Paper Series*, 2(1), 1-56.
13. Heinrich, Finn V. „Civil Society Indicators and Indexes“ (2010). Anheir, Helmut K.; Toepler Stefan; List, Regina; *International Encyclopedia of Civil Society*. Springer, New York. 376-380.
14. Howard, Marc Morjé. „The weakness of postcommunist civil society“ (2002). *Journal Of Democracy*, 13(1), 157-169.
15. Keane, John. „Civil Society, Definitions and Approaches“ (2010). Anheir, Helmut K.; Toepler Stefan; List, Regina; *International Encyclopedia of Civil Society*. Springer, New York. 461-464.
16. Lyons, Mark. „Measuring and Comparing Civil Societies“ (2009). *Cosmopolitan Civil Societies Journal*, 1(1), 71-84.
17. Malena, Carmen; Heinrich, Volkhart Finn. „Can We Measure Civil Society? A Proposed Methodology for International Comparative Research“ (2007). *Development in Practice*, 17(3), 338-352.
18. Manal A. Jamal. „Democracy Promotion, Civil Society Building, and the Primacy of Politics“ (2012). *Comparative Political Studies*, 45(1), 3-31.
19. Miller, Chris; Howard, Joanna; Mateeva, Antoaneta; Petrov, Rumen; Serra, Luis; Taylor, Marilyn. „Toward a Typology of Civil Society: Understanding Non-government Public Action“ (2009). Enjolras, Bernard; Sivesind, Karl Henrik; *Civil Society in Comparative Perspective*. Emerald Group Publishing Limited, Bingley. 71-103.

20. Munck, Gerardo L.; Verkuilen Jay. „Conceptualizing and Measuring Democracy: Evaluating Alternative Indices“ (2002). *Comparative Political Studies*, 35(1), 5-34.
21. Neumayr, Michaela; Meyer, Michael; Pospíšil, Miroslav; Schneider, Ulrike; Maly, Ivan. „The Role of Civil Society Organisations in Different Nonprofit Regimes: Evidence from Austria and the Czech Republic“ (2009). Enjolras, Bernard; Sivesind, Karl Henrik; *Civil Society in Comparative Perspective*. Emerald Group Publishing Limited, Bingley. 167-196.
22. Newton, Kenneth. „Trust, Social Capital, Civil Society, and Democracy“ (2001). *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*, 22(2), 201-214.
23. Persell, Caroline Hodges; Green, Adam; Gurevich, Liena. „Civil Society, Economic Distress, and Social Tolerance“ (2001). *Sociological Forum*, 16(2), 203-230.
24. Petrella, Francesca. „Civil Society and New Forms of Governance: the Case of Childcare Services in a European Perspective“ (2009). Enjolras, Bernard; Sivesind, Karl Henrik; *Civil Society in Comparative Perspective*. Emerald Group Publishing Limited, Bingley. 25-48.
25. Salamon, Lester M.; Sokolowski S. Wojciech; List, Regina. *Global Civil Society: And Overview* (2003). The Johns Hopkins University, Baltimore.
26. Sales, Arnaud. „The Private, the Public and Civil Society: Social Realms and Power Structures“ (1991). *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*, 12 (4), 295-312.
27. Shinn, James. *Fires Across the Water: Transnational Problems in Asia* (1998). Council on Foreign Relations Books, New York.

28. Smith, Steven Rathgeb. „Government-Nonprofit Sector Relations“ (2010). Anheir, Helmut K.; Toepler Stefan; List, Regina; *International Encyclopedia of Civil Society*. Springer, New York. 797-801.
29. Smith, Steven Rathgeb. „The Nonprofit Sector“ (2011). Edwards, Michael; *The Oxford Handbook of Civil Society*. Oxford University Press, New York. 29-41.
30. Tusalem, Rollin F. „Boon or a Bane? The Role of Civil Society in Third- and Fourth-Wave Democracies“ (2007). *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*, 28(3), 361-386.
31. Center for Civil Society Studies (CCSS). „CNP Methodology“. http://ccss.jhu.edu/wp-content/uploads/downloads/2011/09/CNP_Methodology.pdf (20.03.2012)
32. Mati, Jacob M.; Silva, Federico; Anderson, Tracy. „An updated programme description of the CIVICUS Civil Society Index: Phase 2008 to 2010“ (2010). <https://www.civicus.org/view/media/Assessing%20and%20Strengthening%20C%20Worldwide%202008-2010.pdf> (10.04.2012)
33. United States Agency for International Development (USAID). „2010 NGO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia“ (2011). http://www.usaid.gov/locations/europe_eurasia/dem_gov/ngoindex/2010/complete_document.pdf (18.04.2012)
34. United States Agency for International Development (USAID). „The 2010 NGO Sustainability Index for Sub-Saharan Africa“ (2010). http://www.usaid.gov/our_work/democracy_and_governance/technical_areas/civil_society/angosi/ANGOSI_Reports/2010/2010_NGOSI_Africa.pdf (15.04.2012)

Summary

Civil Society: A Critical Overview of Methods of Measurement

Jüri Lillemets

Over the past few decades the concept of civil society has become widely popular in political rhetoric and among academics. This trend strongly contrasts with the ambiguity of the term. It can be undoubtedly considered as a contested concept such as the idea of democracy. The concept of civil society has even been regarded as an idea too abstract and complicated to be univocally defined, not to mention measured. Thus the measurement of civil society is definitely a problem that deserves being examined.

The aim of this thesis was to provide an overview of different methods that have been applied in order to measure civil society and evaluate how suitable these methods are for measuring such a complicated phenomenon. Thus the first task was to conceptualize the idea of civil society, which was accomplished through four dimensions: civil society as voluntary organizations, as an idea of a good society, as public sphere and as a way to impact society as a whole. This was followed by the assessment of the methods which was carried out according to the framework of the described four dimensions.

Five methods that aim to measure the strength of civil society were evaluated in this thesis. One of the first attempts to measure civil society was the Comparative Non-profit Sector Project that only measures the forms of civil society. Global Civil Society Index covers all the dimensions, but falls prey to minimal definition and only measures voluntary organizations and impact of civil society. Probably the most comprehensive approach to the task is Civil Society Index, which uses a variety of indicators and takes all the dimensions thoroughly into account. NGO Sustainability Index barely covers all the dimensions of civil society, but still focuses on voluntary organizations. The most limited way to measure civil society is the Marc Howard's measure of organizational memberships that only uses one indicator to assess the civil society organizations.

The results of this thesis reveal that when measuring civil society most methods exaggerate the importance of voluntary organizations and in the future should put more emphasis on the idea of a good society and public sphere.